

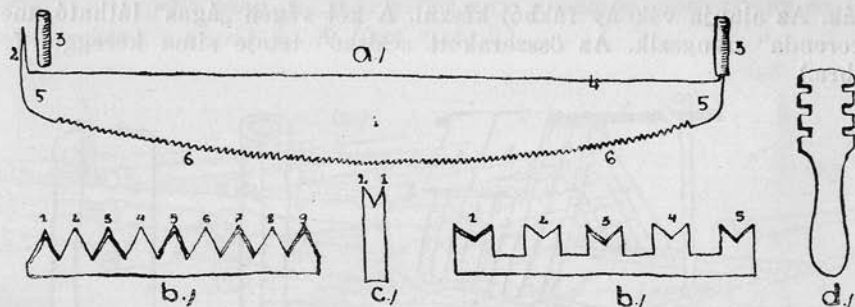
KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Erdei famegmunkáló eszközök Gyergyócsomafalván.

A gyergyói medence déli- és délnyugati sarkában, a fenyvesektől borított Délhegy lábára felkúszó tősgyökeres székely falú lakója „ezermester“ mivel-tánál fogva igyekszik az idő és hely viszontagságain is fölülkerekedni. Fölül is kerekedik. Leleményességének legszebb bizonyítéka az a különféle célszerű szerszámgyarmada, amelynek segítségével az álló fából házilag sze-keret, kádat készít és házat épít.

A Kárpátok láncsorozata rendszeren a legmeredekebb oldalain nyújtja a megmunkálásra alkalmas fenyőt. Ilyen helyen pedig a „döntés“ életveszélyes, az állattal vontatás lelketlen. Épen ezért tömeges munka esetén közös megegyezéssel a döntés egy irányban történik. A döntés előtti „várdá belől“ kiáltással pedig a veszélyeztetett szomszédot jóelőre óvott helyre figyelmeztetik. Ilyen szabályszerű eljárással a könnyebb sérülésektől eltekintve, emberi életben kár nem esik.

A harsafűrészszel és a „fészi“-vel levágott fát helyben megfosztják koro-nájától.

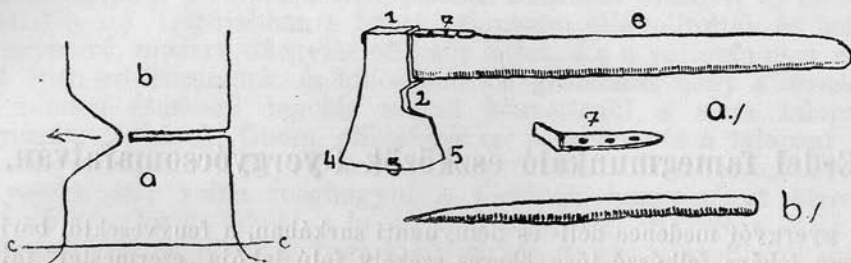

1. ábra: a) A harsafűrész: 1. oldala, 2. file, 3. nyele, 4. háta, 5. sorka és 6. éle; b) a harsafűrész fogai; c) a harsafűrész keresztmetszete: 1. a páros, 2. a páratlan számokkal jelölt fogak iránya; d) az „osztó“.

A harsafűrész acéllemezből készült szerszám. (1. ábra, a.) Fogai (1. ábra, b.) közül minden második egy irányban élezett. Két szomszédos fog ellen-tétes irányban kissé kifelé hajlik s ezáltal a vágott rés szélesebb lesz a fűrész lapjánál, így nem szorul be a fába. A fogak kifelé hajlítása „osztó-val“ történik. (1. ábra d.) A megosztott fűrész hosszúsági irányban nézve kétélűnek tűnik fel. (1. ábra, c.)

A harsafűrészszel a fát kb. $\frac{3}{4}$ részig befűrészelik s az $\frac{1}{4}$ részt „fészi“-vel „halkolják“. Amelyik irányban meghalkolják, a fa is arrafelé dől (2. ábra.)

A „fészi“ (3. ábra, a.) is acélból készül. A régebbi, kovácsolt „fészt“ ma gyári készítmény váltotta fel.

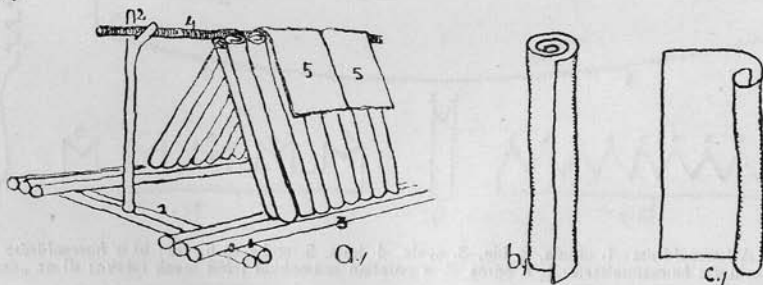

2. ábra: a) a csutak, b) a törzs, c) a talaj, a nyíl a dülés irányát mutatja.

3. ábra: a) A „fészi“: 1. foka, 2. nyaka, 3. éle, 4. orra vagy hegye, 5. sorka, 6. nyele és 7. fokatarató vas; b) a „duvasztófa“.

A bőrcserző-kéreg csinálására alkalmas 1–1.5 m. hosszú és a fa kerületével egyenlő szélességű „kerget“ „duvasztófa“ (3. ábra, b.) segítségével lefejtik. A kéreg- és a koronaakadálytól a helyszínén megszabadult törzs, kevés megmozdítással, törve-zúzva szalad befelé s csak a mélyenfekvő völgyben várja viszontlátásra a hegyoldalban hagyott gazdáját. Itt azután az állattal vontatás veszi át a szállítás szerepét.

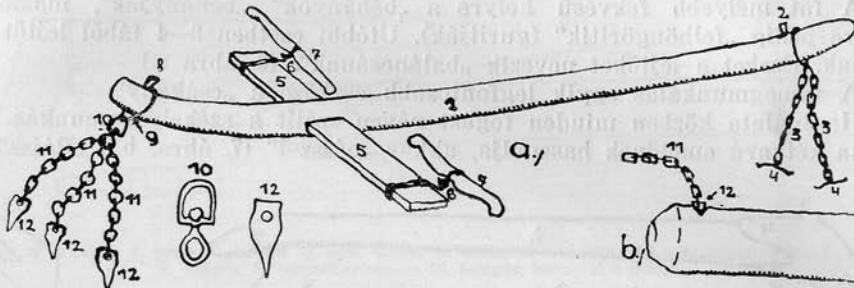
A „leduvasztott“ kerget helyben „csitkóba“ rakják, hol alkalmassá csak hetek múlva szárad ki. A „csitkó-rakás“ is szaktudást kíván, mert hamar penész vagy, réshagyás esetén, eső semmisítheti meg az eléggé értékelt s a timár nélkülözhetetlen cserzőanyagát. A „csitkót“ összehajtogatott kéregből rakják. Az alapja vékony fákból készül. A két végén „ágas“ látható, melyen a „gerenda“ nyugszik. Az összerakott „csitkó“ teteje síma kéreggel fedett. (4. ábra.)

4. ábra: a) A „csitkó“: 1. heveder, 2. ágas, 3. alap, 4. gerenda és 5. fedél; b) összehajtott kéreg, c) félig összehajtott kéreg.

Kísérjük tovább a fa útját. Az említett völgyből a szekérrel is járható útig a fa csúszva jut el. A csúsztatásra a nagyobb tömegű munka esetén a csafling szolgál. Egy-két fa vontatásánál azonban ezt erdőlő-lánc helyettesíti. A csafling rajzát és leírását itt közlöm (5. ábra).

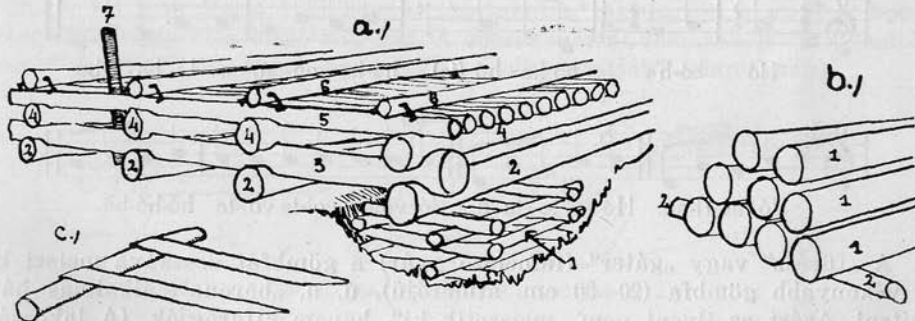
1. A tézsolarúd kemény (bükk) fából készül. Kb. 4 m. hosszú. Az előlső végén levő tartószeg (2) és tartólánc (3) segítségével a ló az előre siető fát

5. ábra: a) A „csafling”: 1. tézsolarúd, 2. tartószeg, 3. tartólánc, 4. bajusz, 5. keresztfa, 6. kankó, 7. hámfá, 8. karikatartó-szeg, 9. csaflingkarika, 10. forgó, 11. csaflingléc és 12. csaflingnyelv; b) a csaflingnyelvé fába ütve, vontatásra készen.

tartja vissza. A tézsolarúdba vésett keresztfa (5), a kankókkal (6) és a hámfákkal (7) a teher húzására szolgál. A tézsolarúd hátsó, felfelégörbülő végén a karikatartószeg (8) a csaflingkarikát (9) és a csaflingot (5–8 ágú lánc) köti a tézsolarúddhoz. A csaflingkarika egy forgóban folytatódik (10), melyből a láncszemek indulnak ki. A forgó a csafling összecsavarodását előzi meg. Minden egyes csaflinglánc csaflingnyelvben végződik. A csaflingnyelv csákányfokkal a fába verve, a fát a ló után köti. Nehezebb (nagyobb) fába 2–3 nyelvet is kell beleverni, hogy „ki ne szakadjon a nyelv”. A jobb és egyenletesebb útnál már a csafling szerepét a szekér veszi át.

Nagyobb tömegű famunkánál a csaflinggal bevontatott fát „felmáglyázzák” (összerakják). Innen azután a szekeret — Alfaluban a (üzleti) vasúti kocsikat — terhelik meg. A „máglya” alapja a rámpa, nem ritkán az ászok. Lássuk ezeknek a részeit is. (6. ábra, a. és b.)

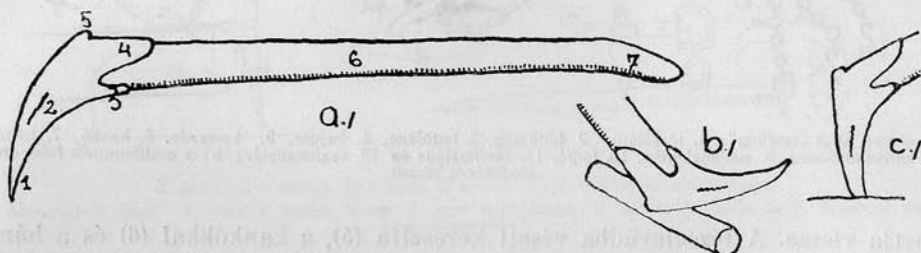
6. ábra: a) A „rámpa”: 1. galicka, 2. alap, 3. unterlag, 4. rámpafa, 5. padlás, 6. hajtófa és 7. pap; b) az „ászok”: 1. gömbfák és 2. bélgya; c) a „baláncská”.

A rámpa részei: Az alap (2). Ha a föld felszíne nem egyenletes, a mélyedést rövid fából összerakott galicka (1) tölti ki. Az alapra jön az unterlag (3) s erre a rámpafa (4), mely a padlás (5) alapja. A padlásra szegeződik a hajtófa (6). A rámpa elején felállított faakadály „pap” néven ismeretes.

A fát mélyebb fekvésű helyre a „béhányók“ „béhányják“, magasabb helyre pedig „felhőngörítik“ (gurítják). Utóbbi esetben 3–4 fából lejtőt csinálnak. Ezeket a lejtőket nevezik „balácsának“. (6. ábra c.)

A famegmunkálás egyik legfontosabb eszköze a „csákány“.

Használata közben minden fogást néven szólít a székely famunkás. Így pl. ha kétkarú emelőnek használja, akkor „pájszol“ (7. ábra, b.). „Pájsz“-nál

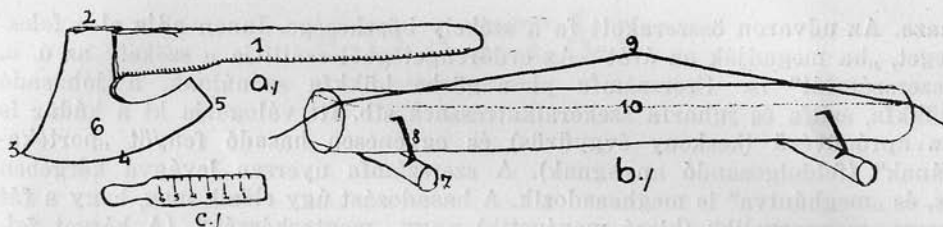
7. Ábra: a) A „csákány“: 1. hegy, orr, 2. vészna, 3. fil, 4. foka, 5. konty, 6. a nyél „dereka“ és 7. „pistaj nyel“; b) a „pájszolás“, c) a „fuksz“.

a támaszpont a konty, mely a fa- vagy kő- „bélgyán“ mozog. A gördülő fa megállítása a célja az orrával lefelé fábavágott „fuksz“-nak is (7. ábra, c.).

Két vagy több munkás egyszerre kezd és végez minden fogást. Egyöntetű munkát pedig csak úgy lehet végezni, ha „a fát hívják“. A „hívás“ nagyon sokféle és egyénített. A „pájszolás“ legmegszokottabb dallamosított szava a „hó-he“. Ha a fát helyben kell megfordítani, akkor a „hó marina“, ha pedig csákányhegygel szúrva gurítják, a „hó volte“ szó figyelmeztet (Lásd a kótát.) „Vess palugát“ azt jelenti, hogy a csákány nyelét a fa alá téve emelj.

A „fűrész“ vagy „gáter“ (fametsző gyár) a gömbfát deszkává metszi ki. A vékonyabb gömbfa (20–30 cm. átmérőjű), ú. n. „borona“, alkalmas házépíteni. Azért az ilyent nem „metszetik ki“, hanem kifaragják. (A lakosság 50 százaléka nálunk jól farag.) A faragás eszköze a bárd. (8. ábra, a.) A faragandó fát két-három keresztül tett „karóra“ (vékony rúdra) fektetik. Ezeket a karókat „bélgyának“ nevezik. A bélgyához a „kapocs“ vagy a „macska“ rögzíti a fát. A kifaragandó fát cölösfa segítségével felméri és a pirosfestékekkel megkent csapatatócérnával párhuzamos vonalakat „csapatnak“ reá, ami a faragás irányát mutatja. A kifaragott „boronából“ fészi, fűrész és „vízmérték“ segítségével rendszeren a rokonság felépíti a házat.

8. Ábra. a) A bárd: 1. nyele, 2. kontya, 3. orra, 4. éle, 5. sorka, és 6. pófája; b) a kifaragandó fa; 7. béglya, 8. kapocs, 9. csapatóspárga és 10. faragási irány; c) a cölösa.

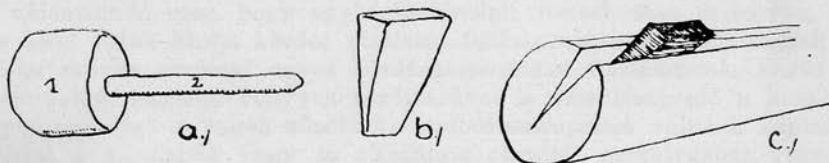
A csákány után kellett volna megemlítenem a már-már kiveszőfélben levő fuvarozó szerszámot, a „nyisztort“. A nyisztor a csákányhoz hasonlít és különösen télen kitűnő emelő rúd. (9. ábra.)

Eddig a deszkakészítéshez és faragáshoz használt fát kisértük figyelemmel. Most lássuk, hogyan szállítja a székely a tűzi- és a szerszámfát.

9. ábra: A nyisztor: 1. nyele, 2. feje vasból és 3. orra.

A csomafalvi erdős területet fenyőfa fedi. Bükk- vagy cserefaerdő itt nincs. A fenyőfarengeteg között azonban bőven van bükk-, juhar- sőt még szilfa is. Ezek közül tüzelésre a bükkfát használják. Azonban fenyő-tűzifa sem hiányozhatik egy fászinóból sem. A tűzre való fenyő- és a bükkfa levágása is fűrészszel és fejszével történik. Ha a fa „nyers“ (vizes), akkor helyben „ölbe“ vágják. Ha a „gazda“ jobbnak látja, hazaviteti és az udvaron lesz a felvágás. Legtöbb esetben a tűzifa felvágása is szabály szerint történik. A fát 1 m. vagy 1 öl hosszú „csutakokra“ fűrészelik a szerint, hogy méter-ölről vagy öles ölről van szó. A méret szerint feldarabolt fát „hasítószegek“ és „bot“ (10. ábra) segítségével „felhasogatják“ (elaprózzák).

10. ábra: a) A „bot“: 1. feje és 2. nyele; b) a hasítószeg; c) a hasadó fa.

A hasítószeg (10. ábra, b.) bükkfából készült ék, mely a botütések biztatóására a fába siet és azt széthasadásra kényszeríti. A bot (10. ábra, a.) bogos, nehezen hasadó bükkfa. Ebbe nyelet (furnak) tesznek. A bot esési súlyánál fogva az éket siettetni a fába.

A felhasogatott fát „ölbe“ rakják. A csomafalvi „ölfa“ 1 öl hosszú, 1 öl magas és 1 m. széles. Az újfalvi „ölfa“ pedig minden irányban 1 öl (1 öl = 1.89 m.). Az erdőn felvágott fát kiszáradás után, rendszeren télen, hordják

haza. Az udvaron összerakott fa a székely büszkesége. Innen adja el a felesleget, „ha megadják az árát“. Az erdőrengetegből szállítja a székely az ú. n. „szerszámfát“ is. Szerszámfa pl. a görbe bükkfa szánálnak, a jóhasadó bükkfa, szilfa és juharfa szekéralkatrésznek stb. Itt válogatja ki a kádár is az aprónövésű (keskeny évgyűrűs) és egyenesen hasadó fenyőt „portékafának“ (feldolgozandó anyagnak). A szerszámfa nyersen levágva kérgében is, és „meghántva“ is meghasadozik. A hasadozást úgy előzik meg, hogy a fát vagy „megpergelik“ (kissé megégetik) vagy „megtarkázzák“. (A kérget fejszével mindenhol megvagdadják.)

Kovács Ferenc.